

چگونگی نقش سبکهای دل بستگی و روابط موضوعی در شکل گیری تصور از خدا در دانش آموزان دوره متوسطه

سید محسن ابراهیمی*

دکتر مزگان سپاه منصور**

دکتر سوزان امامی پور***

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی چگونگی نقش سبکهای دل بستگی و روابط موضوعی در شکل گیری تصور از خدا بود. ۳۵۲ نفر از دانش آموزان نوجوان تهرانی که به صورت تصادفی خوشه ای انتخاب شده بودند، پرسشنامه های سبکهای دل بستگی بزرگسالان و تصور از موضوعهای رابطه را تکمیل نمودند. نتایج تحلیل داده ها نشان داد نمره کلی تصور از خدا با سبک دل بستگی ایمن (۰/۴) و با سبک دل بستگی اجتنابی (۰/۹-) رابطه معنادار دارد. سبک دل بستگی اضطرابی تنها با مشیت الهی رابطه معنادار (۰/۲) نشان داد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد سبک دل بستگی ایمن ($T=2/47$) و اجتنابی ($T=-2/01$) پیش بینی کننده های معتبری برای تصور از خدا می باشند. سبک دل بستگی اضطرابی فقط برای مشیت الهی ($T=1/91$) این نقش را دارد. همچنین بین نمره کلی تصور از خدا با مولفه های تصور از خود (۰/۱۶) دوستان (۰/۲۳) و والدین (۰/۳۶) رابطه معنادار مثبتی وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که مولفه تصور از والدین پیش بینی کننده معتبرتری برای نمره کلی تصور از خدا ($T=6/16$) بوده است.

کلیدواژه ها: دل بستگی ایمن و نایمن، روابط موضوعی، تصور از خدا، والدین، خود و دیگران مهم.

مقدمه

خداوند به عنوان مبدأ آفرینش، از جنجال برانگیزترین موضوعات ذهنی بشر بوده که دارای ابعاد مختلف فلسفی، دینی، جامعه‌شناختی و روان‌شناختی می‌باشد. اعتقادات افراد در مورد زندگی از چگونگی ارتباط آنها با خدا تأثیر می‌پذیرد و بر ارتباط آنها با هر چیزی تأثیر می‌گذارد و از همه مهمتر نگرش آنها را بسوی خودشان، افراد دیگر و به طور کلی معنا و مفهوم زندگی تعیین می‌کند (کاباریک^۳، ۱۹۹۸).

کاباریک (۱۹۹۸) اعتقاد دارد این موضوع که خدا چیست و چگونه بر ما تأثیر می‌گذارد، اعتقاد و تصور ما را در مورد خداوند شکل می‌دهد. تصور و اعتقاد ما درباره خدا باعث می‌شود که ما به شکل خاصی عمل کنیم و عقاید مشخصی داشته باشیم و همچنین خصوصیات معینی را نشان دهیم.

نوع ارتباط و دلبستگی کودک به والدین که از نقطه شروع در او وجود دارد به تدریج متنوع گردیده و به چهره‌های مشخص گسترش یافته و در تمام زندگی پابرجا می‌ماند اما با ورود به مرحله نوجوانی و افزایش پختگی شناختی، احتمال بیشتری وجود دارد که فرد نسبت به چهره‌های مشاهده‌نشده (مثل خدا) دلبستگی پیدا کند. (منصور و دادستان، ۱۳۸۳).

کرکپاتریک^۴ (۱۹۹۴؛ به نقل از صادقی، ۱۳۸۴) نیز معتقد است که در نوشته‌های مذهبی، خدا به عنوان شکلی از والدین توصیف شده است. وی اعتقاد دارد که ارتباط انسان با خدا، وابستگی زیادی با ارتباط دلبستگی انسان دارد. به طور مشابه ریزاتو^۵ (۱۹۷۴) نیز در یک تحقیق تجربی نشان داد که تصور فرد از خدا به طور نزدیک با تجربه او با اولین مراقبش ارتباط دارد. کرکپاتریک و شیور^۶ (۱۹۹۲؛ به نقل از صادقی، ۱۳۸۴) در مطالعات خود این طور نتیجه گرفتند افرادی که الگوهای دلبستگی ایمن داشتند سطوح بالاتری از تعهد مذهبی، و تصور از خدای مثبت تری نسبت به الگوهای دلبستگی اجتنابی داشتند.

شهابی زاده (۱۳۸۳) گزارش کرد که کیفیت ارتباط با خدا در افرادی که دلبستگی ایمن نسبت به والدینشان دارند منطبق با میزان مذهبی بودن والدینشان است. بنابراین والدین جهت انتقال ارزشها و درونی کردن آموزشهای مذهبی خود در فرزندانشان می‌بایست رابطه ایمنی با آنان برقرار کنند.

بخش دیگری از نظریه دلبستگی با روابط والد-فرزند به عنوان پیش‌بینی‌کننده تصور از خدا در افراد مرتبط است. علیرغم الگوپذیری تصور از خود و تصور از خدا از تصورات والدین، وقتی که نوجوانان شروع به جدایی جسمی، عاطفی و معنوی از والدینشان می‌کنند، خدا به عنوان یک جانشین (جایگزین) کامل موضوع دلبستگی عمل می‌کند (دیکی^۷ و همکاران، ۱۹۹۷). این طور فرض شد که در این خانواده‌ها احتمالاً فرزندان تصور ایده‌آلی‌شان از خدا، جانشین فقدان واقعی یا فقدان خیالی و فاصله از پدر شده است. بنابراین فرض، نوجوانانی که استقلال بیشتری از والدینشان دارند، تصورشان از خدا بیشتر براساس تصوراتشان از خود است تا تصوراتشان از والدینشان (کرک پاتریک، ۱۹۹۹).

در همین زمینه پژوهشگران به نکته دیگری نیز اشاره داشته‌اند. ریزاتو (۱۹۷۹؛ به نقل از دی روس^۸، ۲۰۰۴)

^۳ - Kuburic

^۴ - Kirkpatrick

^۵ - Rizzuto

^۶ - Shaver

^۷ - Dickie

^۸ - De Roos

معتقد است که تصور از خدا در حالی است که در مبادله ای بین والدین و کودک شکل می گیرد، اما می تواند بعدها در دوره نوجوانی تحت تاثیر تصور فرد از خود و دیگران مهم (دوستان) جرح و تعدیل گردد.

بنابراین در دوران نوجوانی و بزرگسالی همین که بین فرزندان و والدین فاصله می افتد، تصور از خود پیش بینی کننده بهتری برای تصور از خدا می شود. ارتباط مثبت بین تصور از خدا، تصور از خود و عزت نفس در نوجوانان توسط چندین تحقیق براساس ایده بالبی^۹، (الگوهای تصور خود از الگوهای دلبستگی در اوایل کودکی نشأت گرفته و رشد می کنند) تأیید شده است. این طور فرض می شود که تصور از خود به عنوان مداخله گری مؤثر بین تصورات دوران کودکی از والدین و تصورات نوجوانی از خدا عمل می کند (کرکپاتریک، ۱۹۹۸).

در مطالعات متعددی به اهمیت نقش تصور از والدین و تصور از خود در شکل گیری تصور از خدا و تأثیرات این تصورات در تمام زوایای زندگی اشاره شده است (مراجعه شود به دیکی و همکاران، ۱۹۹۷). از سوی دیگر با توجه به اینکه تحقیقات متعددی گزارش کرده اند که تصور از خدا در فرهنگهای مختلف می تواند ناشی از زمینه های متفاوتی باشد (گورساج^{۱۰}، ۱۹۶۸؛ پاتوین^{۱۱}، ۱۹۷۷؛ به نقل از صادقی، مظاهری و حیدری، ۱۳۸۵) و نیز فقدان این گونه پژوهشها در زمینه فرهنگی ایران، هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه بین سبکهای دلبستگی و روابط موضوعی با تصور از خدا در دانش آموزان می باشد.

روش

پژوهش حاضر از نوع مطالعات توصیفی و همبستگی است.

جامعه، نمونه و روش نمونه برداری

جامعه آماری پژوهش حاضر، تمامی دانش آموزان پسر دوره متوسطه شهر تهران را در سال تحصیلی ۹۱-۹۰ شامل می شود. با توجه به جامعه آماری و جدول کرجسی و مورگان^{۱۲} پژوهش حاضر بر روی ۴۰۰ دانش آموز اجرا شد و در نهایت با حذف ۴۸ پرسشنامه، تعداد ۳۵۲ پرسشنامه وارد پژوهش شد. در پژوهش حاضر با استفاده از نمونه گیری تصادفی خوشه ای ابتدا از بین مناطق ۱۹ گانه شهر تهران، به طور تصادفی ۴ منطقه ۲، ۶، ۱۴ و ۱۶ انتخاب شد سپس از بین این مناطق لیست مدارس تهیه و از هر منطقه ۱ دبیرستان به تصادف انتخاب و سپس با مراجعه به مدارس تعداد ۳ کلاس به تصادف انتخاب شد. پس از آن پرسشنامه های تصور از خدا، سبکهای دلبستگی و روابط موضوعی توسط ۳۵۲ دانش آموزان شرکت کننده در این تحقیق تکمیل شد.

^۹ -Bowlby

^{۱۰} -Goursuch

^{۱۱} -Patvin

^{۱۲} -Krejci & Morgan

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه تصور از خدا^{۱۳} (GII)

این مقیاس ۳۳ ماده ای بازسازی مقیاس ۷۲ ماده ای لارنس^{۱۴} است، که با توجه به "فرهنگ جامعه اسلامی"، توسط صادقی (۱۳۸۴) برای اندازه گیری تصور از خدا در افراد ایرانی ساخته شد و مورد استفاده قرار گرفت. این پرسشنامه دارای شش مقیاس "تأثیرپذیری"، "مشیت الهی"، "حضور"، "چالش"، "پذیرندگی" و "خیرخواهی" است. روش نمره گذاری این مقیاس بر روی طیف لیکرت ۴ درجه ای از کاملاً مخالفم تا کاملاً موافقم تعریف شده است. البته نمره زیرمقیاسها از طریق جمع نمرات و تقسیم آن بر تعداد سؤالها و نمره کل نیز از جمع زیرمقیاسها به دست می آید. بنابراین گستره نمرات برای تصور از خدا در افراد از ۱ تا ۴ در تغییر می باشد. در مورد سنجش نمره تصور افراد از خدا هر چه نمره محاسبه شده بزرگتر باشد، تصور فرد از خدا مثبت تر است.

صادقی (۱۳۸۴) اعتبار این مقیاس را در مطالعه مقدماتی بر روی ۳۰ نفر از دانشجویان توسط آلفای کرونباخ ۰/۸۶ گزارش کرد. روایی این مقیاس با استفاده از روش روایی محتوایی محاسبه شد و سپس اعتبار آزمون با روش اجرای مجدد^{۱۵} با ضریب همبستگی پیرسون برای محاسبه ضریب پایایی بین نمرات در دو بار اجرای آزمون ۰/۸۷ به دست آمد. ضمناً اعتبار پرسشنامه مذکور در پژوهش نهایی از طریق ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۹ به دست آمد (صادقی، ۱۳۸۴). اعتبار پرسشنامه در پژوهش حاضر از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ محاسبه شده است.

مقیاس تصور از موضوعهای رابطه: خدا، خود، والدین و دیگران مهم

این مقیاس برای اولین بار در ایران با اقتباس از مقیاس ۳۳ ماده ای تصور از خدا (صادقی، ۱۳۸۴) برای اندازه گیری چگونگی تصور افراد از خدا، خود، والدین و دیگران مهم (دوستان) ساخته شد. این مقیاس مجموعاً ۵۲ ماده دارد که برای هر یک از موضوعهای رابطه ۱۳ ماده ارایه شده است. در واقع مقیاس ذکر شده یک مقیاس چهارگانه است ولی بدین علت که در این پژوهش، تصور از خدا با مقیاس تصور از خدا به طور جداگانه بررسی می شود و سؤالهای مربوط به تصور از خدا در مقیاس موضوعهای رابطه به عینا از مقیاس تصور از خدا برداشت شده بود این مقیاس از مقیاس های چهارگانه حذف و به مقیاس های سه گانه (تصور از خود، والدین و دیگران مهم) تبدیل شد تا شرایط و تصورات مشابهی را در فرد نسبت به خود، والدین و دیگران مهم ارزیابی کند.

آزمودنی ها حالات و تجربه های خود را بر روی یک مقیاس ۶ درجه ای از کاملاً مخالف تا کاملاً موافق، تعیین می کنند. گستره نمرات برای هر یک از موضوعهای رابطه از ۱۳ تا ۷۸ در تغییر می باشد. در مورد سنجش هر موضوع رابطه هر چه نمره محاسبه شده بزرگتر باشد، تصور فرد از خود، والدین و دیگران مهم در آن مقیاس بهتر و در مجموع، تصورات فرد مثبت تر است (صادقی، مظاهری و ملک عسگر، ۱۳۸۷).

اعتبار این مقیاس در مطالعه ای مقدماتی توسط صادقی و همکاران (۱۳۸۷) بر روی ۲۰ نفر از دانشجویان توسط آلفای کرونباخ برای موضوعهای رابطه خدا، خود، والدین و دیگران مهم به ترتیب ۰/۸۰، ۰/۷۶، ۰/۷۸ و ۰/۶۸ به دست آمد. سپس اعتبار آزمون با روش اجرای مجدد با ضریب همبستگی پیرسون برای محاسبه میزان همبستگی بین نمرات دو بار اجرای آزمون ۰/۸۴ به دست آمد. ضمناً اعتبار پرسشنامه در پژوهش نهایی از طریق ضریب آلفای

^{۱۳} - God Image Inventory

^{۱۴} - Lawrence

^{۱۵} - test - retest

کرونباخ برای تمامی سؤاها ۰/۸۰ و برای هر کدام از موضوعهای رابطه خدا، خود، والدین و دیگران مهم به طور جداگانه به ترتیب ۰/۸۲، ۰/۷۸، ۰/۸۰ و ۰/۷۲ محاسبه شد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۷). اعتبار پرسشنامه در پژوهش حاضر از طریق ضریب آلفای کرونباخ برای تمامی سؤاها ۰/۷۸ و برای هر کدام از موضوعهای رابطه خود، والدین و دیگران مهم به طور جداگانه به ترتیب ۰/۷۵، ۰/۷۶ و ۰/۷۳ به دست آمد.

پرسشنامه سبکهای دلبستگی بزرگسالان (هازن و شیور^{۱۶}، ۱۹۸۷)

این پرسشنامه حاوی سه عبارت توصیفی است که هر عبارت یکی از سه سبک دلبستگی ایمن، نایمن اجتنابی و نایمن اضطرابی را نشان می دهد و از پاسخ دهندگان خواسته می شود تا کاربردپذیری هر یک از توصیفهای سه گانه را در مورد خودشان روی مقیاس لیکرت ۷ درجه ای نشان دهند. روش نمره گذاری این مقیاس بر روی طیف لیکرت ۷ درجه ای از کاملاً متناسب تا کاملاً نامتناسب تعریف شده است. گستره نمرات برای هر یک از سبک های دلبستگی در افراد از ۱ تا ۷ در تغییر می باشد. با انتخاب یکی از انواع نیز طبقه بندی سبک دلبستگی فرد مشخص می گردد.

روایی محتوایی این آزمون با روش ترجمه و ترجمه مجدد و بازبینی نظر متخصصان توسط مظاهری به دست آمده است و اعتبار بازآزمایی اندازه گیری مقوله ای این آزمون حدود ۰/۷ محاسبه شده است (مظاهری، ۱۹۹۷؛ به نقل از صادقی، ۱۳۸۴). اعتبار این آزمون در پژوهش صادقی، مظاهری و موتابی (۱۳۹۰) ۰/۶۸ به دست آمده است. اعتبار پرسشنامه در پژوهش حاضر از طریق محاسبه ضریب آلفای کرونباخ ۰/۷۲ محاسبه شده است.

روش های تجزیه و تحلیل

برای تجزیه و تحلیل داده ها از آزمونهای ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون استفاده شد.

یافته ها

برای بررسی هدف پژوهش ابتدا در جدول ۱، همبستگی سبکهای دلبستگی با تصور از خدا گزارش شد.

جدول ۱- ماتریس همبستگی رابطه ابعاد سبکهای دلبستگی با تصور از خدا

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱. ایمن	-									
۲. نایمن	*-۰/۳۸	-								
اجتنابی										
۳. نایمن	*-۰/۱۴	۰/۰۲	-							
اضطرابی										
۴. تاثیر پذیری	۰/۰۵	*-۰/۱۱	۰/۰۱	-						
۵. مشیت الهی	۰/۰۲	-۰/۰۱	*۰/۲	*۰/۳۶	-					
۶. پذیرندگی	*۰/۳	۰/۰۰۷	۰/۰۵	*۰/۳۰	*۰/۱۷	-				
۷. خیرخواهی	*۰/۵	-۰/۰۰۴	۰/۰۵	*۰/۳۴	*۰/۲۳	*۰/۴۱	-			
۸. حضور	*۰/۶	*-۰/۱۵	۰/۰۴	*۰/۵۸	*۰/۴۱	*۰/۳۷	*۰/۴۲	-		
۹. چالش	۰/۰۴	-۰/۰۷	۰/۰۵	*۰/۴۳	*۰/۴۴	*۰/۳۹	*۰/۴۰	*۰/۶۰	-	
۱۰. تصور از خدا (نمره کلی)	*۰/۴	*-۰/۹	۰/۰۰۵	*۰/۷۴	*۰/۶۲	*۰/۵۹	*۰/۶۶	*۰/۸۲	*۰/۷۶	-

* $P < 0/05$

با توجه به داده های جدول ۱، بین نمره کلی تصور از خدا با سبک دلبستگی "ایمن" و "نایمن اجتنابی" رابطه معناداری برقرار است. این رابطه به گونه ای است که بین نمرات سبک دلبستگی "ایمن" با نمره کلی تصور از خدا رابطه معنادار مثبت (۰/۴) و بین نمرات سبک دلبستگی "نایمن اجتنابی" با نمره کلی تصور از خدا رابطه معنادار منفی (۰/۹-) برقرار است. البته سبک دلبستگی "اضطرابی" نیز فقط با زیرمقیاس "مشیت الهی" تصور از خدا رابطه معناداری (۰/۲) نشان داده است.

در جدول ۲ رابطه روابط موضوعی با تصور از خدا مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۲- ماتریس همبستگی رابطه ابعاد روابط موضوعی با تصور از خدا

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
۱. تصور از خود	-									
۲. تصور از دوستان	*۰/۳۳	-								
۳. تصور از والدین	*۰/۲۴	*۰/۲۷	-							
۴. تاثیر پذیری	۰/۰۷	*۰/۲۴	*۰/۳۲	-						

۵. مشیت الهی	-۰/۰۲	۰/۰۴	*۰/۱۶	*۰/۳۶	-				
۶. پذیرندگی	*۰/۲۸	*۰/۱۲	*۰/۱۸	*۰/۳۰	*۰/۱۷	-			
۷. خیرخواهی	۰/۰۹	*۰/۱۸	*۰/۲۴	*۰/۳۴	*۰/۲۳	-	*۰/۴۱		
۸. حضور	*۰/۱۸	*۰/۲۲	*۰/۳۵	*۰/۵۸	*۰/۴۱	-	*۰/۴۲	*۰/۳۷	
۹. چالش	*۰/۱۳	*۰/۱۳	*۰/۲۴	*۰/۴۳	*۰/۴۴	-	*۰/۶۰	*۰/۴۰	*۰/۳۹
۱۰. تصور از خدا	*۰/۱۶	*۰/۲۳	*۰/۳۶	*۰/۷۴	*۰/۶۲	-	*۰/۷۶	*۰/۸۲	*۰/۶۶

(نمره کلی)

* $P < 0.05$

با توجه به داده های جدول ۲ رابطه معنادار مثبتی بین نمره کلی تصور از خدا با مولفه های "تصور از خود" (۰/۱۶)، "تصور از دوستان" (۰/۲۳) و "تصور از والدین" (۰/۳۶) وجود است. بنابراین هر چه "تصور از خود"، "تصور از دوستان" و "تصور از والدین" در افراد مثبت تر باشد، تصور آنها از خدا نیز مثبت تر است. پس از بررسی رابطه به این سؤال پرداخته شد که کدام یک از انواع سبکهای دلبستگی در تصور از خدا نقش پیش بینی کننده معتبرتری دارد؟ طبق نتایج جدول ۳ می توان نتیجه گرفت که مدل کلی تحلیل رگرسیون برای پیش بینی متغیر ملاک از روی متغیرهای پیش بین معنادار می باشد و بنابراین انواع سبکهای دلبستگی پیش بینی کننده زیرمقیاسهای تصور از خدا در افراد می باشند.

جدول ۳- نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره زیرمقیاسهای تصور از خدا از روی مولفه های سبکهای دلبستگی

سطح معناداری	T	استاندارد		F	درجه آزادی	R	متغیر پیش بین	
		Beta	سطح معناداری				مولفه های سبک دلبستگی	متغیر ملاک
۰/۷۵	۰/۳۱	۰/۰۱	۰/۰۱	۳/۷۲	۳ و ۳۵۱	۰/۲۲	ایمن	زیرمقیاسهای تصور از خدا
*۰/۰۴	-۱/۸۵	-۰/۱۰	۰/۰۱	۳/۷۲	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	تأثیر پذیری
۰/۶۸	۰/۴۰	۰/۰۲				۰/۰۵	ناایمن	اضطرابی
۰/۵۲	۰/۶۳	۰/۰۳				۰/۲۰	ایمن	اضطرابی
۰/۹۵	-۰/۰۵	-۰/۰۰۳	۰/۰۲	۳/۳۵	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	مشیت الهی
*۰/۰۵	۱/۹۱	۰/۱۰				۰/۰۴	ناایمن	اضطرابی
*۰/۰۲	۲/۰۲	۰/۰۷				۰/۱۳	ایمن	اضطرابی
۰/۶۷	۰/۴۲	۰/۰۲	۰/۰۲	۲/۹۱	۳ و ۳۵۱	-----	ناایمن	پذیرندگی
۰/۴۰	-۰/۸۴	-۰/۰۴				۰/۰۲	اجتنابی	اضطرابی

							ناایمن	
							اضطرابی	
							ایمن	
*۰/۰۱	۳/۵۱	۰/۱۲				۰/۱۹	ناایمن	
۰/۵۸	۰/۵۴	۰/۰۳	۰/۰۳	۲/۸۳	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	خیرخواهی
۰/۴۱	-۰/۸۱	-۰/۰۴				۰/۰۴	ناایمن	
							اضطرابی	
							ایمن	
*۰/۰۰۱	۵/۸۹	۰/۳				۰/۴۰	ناایمن	
*۰/۰۰۷	-۲/۷۱	-۰/۱۵	۰/۰۰۱	۹/۰۱	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	حضور
۰/۴۲	-۰/۸۰	-۰/۰۴				۰/۱۶	ناایمن	
							اضطرابی	
							ایمن	
۰/۶۳	۰/۴۷	۰/۰۲				۰/۱۱	ناایمن	
۰/۲۳	-۱/۱۸	-۰/۰۶	۰/۳۱	۱/۱۸	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	چالش
۰/۲۴	۱/۱۶	۰/۰۶				۰/۰۱	ناایمن	
							اضطرابی	
							ایمن	
*۰/۰۱۴	۲/۴۷	۰/۱۵				۰/۴۰	ناایمن	نمره کلی
*۰/۰۴	-۲/۰۱	-۰/۱	۰/۰۰۱	۱۱/۴۲	۳ و ۳۵۱	-----	اجتنابی	تصور از
۰/۸۰	۰/۲۵	۰/۰۱				۰/۱۶	ناایمن	خدا
							اضطرابی	

توجه به نتایج آزمون t و سطح معناداری در جدول ۳ حاکی از آن است که از بین انواع سبکهای دلبستگی، سبک دلبستگی ایمن پیش بینی کننده معتبری برای مولفه های پذیرندگی، خیرخواهی، حضور و نمره کلی تصور از خدا، سبک دلبستگی ناایمن اجتنابی پیش بینی کننده معتبری البته به طور معکوس برای مولفه های تاثیرپذیری، حضور و نمره کلی تصور از خدا و سبک دلبستگی ناایمن اضطرابی تنها پیش بینی کننده معتبری برای مولفه مشیت الهی تصور از خدا می باشد. بنابراین می توان نتیجه گرفت که در تصور از خدا سبک دلبستگی ایمن بیشترین سهم پیش بینی کنندگی معتبر را به خود اختصاص داده است.

جدول ۴ نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره زیرمقیاسهای تصور از خدا از روی مولفه های روابط موضوعی

متغیر ملاک	متغیر پیش بین	R	درجه آزادی	F	سطح معناداری	استاندارد Beta	T	سطح معناداری
زیرمقیاسهای تصور از خدا	مولفه های روابط موضوعی	----- R ²						
تأثیر پذیری	تصور از خود	۰/۳۷	۳ و ۳۵۱	۱۸/۳۰	۰/۰۰۱	-۰/۰۵	-۱/۰۶	۰/۲۸
تصور از دوستان		-----				۰/۱۸	۳/۴۲	*۰/۰۰۱
تصور از والدین		۰/۱۴				۰/۲۸	۵/۴۹	*۰/۰۰۱

مشیت الهی	تصور از خود	۰/۱۹	۳ و ۳۵۱	۳/۹۸	۰/۰۰۸	-۰/۰۷	-۱/۲۶	۰/۲۰
	تصور از دوستان	-----				۰/۰۱	۰/۲۵	۰/۸۰
	تصور از والدین	۰/۰۴				۰/۱۸	۳/۲۸	*۰/۰۰۱
پذیرندگی	تصور از خود	۰/۳۱	۳ و ۳۵۱	۱۱/۹۹	۰/۰۰۱	۰/۲۵	۴/۵۵	*۰/۰۰۱
	تصور از دوستان	-----				۰/۰۱	۰/۱۹	۰/۸۴
	تصور از والدین	۰/۱۰				۰/۱۲	۲/۲۱	*۰/۰۰۲
خیرخواهی	تصور از خود	۰/۲۸	۳ و ۳۵۱	۹/۲۹	۰/۰۰۱	-۰/۰۰۳	-۰/۰۵	۰/۹۵
	تصور از دوستان	-----				۰/۱۲	۲/۲۹	*۰/۰۰۲
	تصور از والدین	۰/۰۸				۰/۲۰	۳/۸۱	*۰/۰۰۱
حضور	تصور از خود	۰/۳۹	۳ و ۳۵۱	۲۰/۲۴	۰/۰۰۱	۰/۰۷	۱/۳۵	۰/۱۷
	تصور از دوستان	-----				۰/۱۱	۲/۰۶	*۰/۰۰۴
	تصور از والدین	۰/۱۵				۰/۳۱	۵/۹۲	*۰/۰۰۱
چالش	تصور از خود	۰/۲۶	۳ و ۳۵۱	۸/۴۱	۰/۰۰۱	۰/۰۷	۱/۲۵	۰/۲۱
	تصور از دوستان	-----				۰/۰۴	۰/۸۴	۰/۳۹
	تصور از والدین	۰/۰۷				۰/۲۱	۳/۹۰	*۰/۰۰۱
نمره کلی	تصور از خود	۰/۴۰	۳ و ۳۵۱	۲۱/۳۰	۰/۰۰۱	۰/۰۴	۰/۹۰	۰/۳۶
تصور از	تصور از دوستان	-----				۰/۱۲	۲/۳۵	*۰/۰۰۱
خدا	تصور از والدین	۰/۱۶				۰/۳۲	۶/۱۶	*۰/۰۰۱

در جدول ۴ نقش پیش بینی کننده مولفه های روابط موضوعی در هر یک از زیرمقیاسهای تصور از خدا و نمره کلی آن مورد بررسی قرار گرفت.

طبق نتایج جدول ۴ می توان نتیجه گرفت که مدل کلی تحلیل رگرسیون برای پیش بینی متغیر ملاک از روی متغیرهای پیش بین معنادار می باشد.

توجه به نتایج آزمون t و سطح معناداری در جدول ۴ حاکی از آن است که از بین مولفه های روابط موضوعی، مولفه تصور از خود تنها پیش بینی کننده معتبری برای زیرمقیاس پذیرندگی تصور از خدا، مولفه تصور از دوستان پیش بینی کننده معتبری برای زیرمقیاسهای تاثیرپذیری، خیرخواهی، حضور و نمره کلی تصور از خدا و مولفه تصور از والدین پیش بینی کننده معتبری برای تمام زیرمقیاس های تاثیرپذیری، مشیت الهی، پذیرندگی، خیرخواهی، حضور، چالش و نمره کلی تصور از خدا می باشند. بنابراین می توان نتیجه گرفت که در تصور از خدا مولفه تصور از والدین بیشترین سهم پیش بینی کنندگی معتبر را به خود اختصاص داده است.

بحث

همانطور که نتایج جدول ۱ و ۳ نشان می دهد رابطه بین نمره کلی تصور از خدا با سبک دلبستگی "ایمن" به طور مثبت و با سبک دلبستگی "ناایمن اجتنابی" به طور منفی معنادار است. و سبک دلبستگی ایمن پیش بینی کننده معتبر برای تصور از خدای مثبت و سبک دلبستگی ناایمن اجتنابی پیش بینی کننده تصور از خدای منفی می باشد یعنی تصور افراد دلبسته ایمن در مقایسه با سایر سبکها نسبت به خدا مثبت تر و تصور افراد اجتنابی نیز در مقایسه با سایر سبکها منفی تر است (نتایج رگرسیون ارائه شده در جدول ۱ و ۳ نیز تایید کننده این نتایج است).

در تبیین یافته های فوق مختاری (۱۳۷۹) معتقد است که سبک دلبستگی ایمن موجب تصور مثبت از خدا می شود. به نظر می آید افراد در پرتو ایمنی و آرامش کسب شده فرصتی برای پرداختن به سطوح عالی تر نیازها یعنی

نیاز معنوی کسب می کنند. لذا این افراد تلاش بیشتری برای نزدیکی با خدا دارند. کرک پاتریک (۲۰۰۵)، به نقل از صادقی و همکاران، (۱۳۹۰) نیز گزارش کرد که افراد با دلبستگی ایمن، تصویر ذهنی مثبت تری از خدا دارند و خداوند را پذیرنده، نزدیک و در دسترس تلقی می کنند.

طبق نظر بارثولومئو و هوریتز^{۱۷} (۱۹۹۱) افرادی با سبک دلبستگی اجتنابی به دلیل نگاه منفی به خود و دیگران مهم، با ترس از صمیمیت در پی رد ارتباطات نزدیک می باشند. نوفل^{۱۸} و شیور (۲۰۰۶) نیز معتقدند افرادی که دلبستگی اجتنابی دارند، از نزدیک بودن، خود افشایی احساسات و وابستگی در روابط پرهیز می کنند، چون می خواهند به دور از وابستگی اقتدار خود را حفظ کنند از لحاظ هیجانی فاصله دار عمل کنند. بنابراین این افراد با دیدگاهی منفی از خود و دیگران مهم (خدا به عنوان تصویر مهم در زندگی) رابطه ای سرد و فاصله دار ایجاد می کنند که در نتیجه منجر به اجتناب از چهره های مهم زندگی خواهد شد (کرک پاتریک، ۱۹۹۸).

به باور کرک پاتریک (۱۹۹۸) خدا یکی از منابع دیگران مهم برای افراد به شمار می رود. وی معتقد است افراد دلبسته ناایمن مضطرب با ادراک منفی از خود اما مثبت از دیگران بااهمیت، در جستجوی رابطه ای عاطفی و صمیمی البته توأم با اضطراب با دیگران می باشند. پیلاگ، بارلدز، جزل اسما و اسچپ^{۱۹} (۲۰۰۶) نیز توضیح می دهند در افراد ناایمن مضطرب جستجوی مداوم صمیمیت در رابطه با دیگران مهم (تصویرهای مهم زندگی) همراه با اضطراب زیاد و تنشهای فراوانی است و فرد در این رابطه تحت فشار زیادی است.

مطابق با نتایج پژوهش حاضر افراد با سبک دلبستگی اضطرابی به دخالت خدا در تعیین سرنوشت خود ایمان دارند. البته وجود این مولفه در کنار سایر مولفه ها تصور مثبتی از خداوند ارائه می دهد اما نکته جالب اینجا است که در این افراد فقط این مولفه (مشیت الهی) با دلبستگی اضطرابی رابطه نشان داده است. گویا افراد مضطرب برای اینکه از علاقه دیگران مهم به خود اطمینان داشته باشند و نیز به علت ترس از طرد شدن، دوست دارند در روابط نزدیک کنترل شوند و کنترل را نشانه دوست داشتن می دانند که البته این احساس با خشم و اضطراب همراه است.

یافته دیگر پژوهش که نتایج آن در جدولهای ۲ و ۴ ارائه شده است به رابطه موضوعهای رابطه و تصور از خدا بازمی گردد. با توجه به نتایج جدول ۲، رابطه معنادار مثبتی بین نمره کلی تصور از خدا با مولفه های "تصور از خود"، "تصور از دوستان" و "تصور از والدین" وجود دارد. یعنی هر چه افراد تصور از خود، تصور از دوستان و تصور از والدین مثبت تر داشته باشند، تصور آنها از خدا نیز مثبت تر است.

طبق نتایج رگرسیون چند متغیره (نتایج جدول ۴) مولفه تصور از والدین پیش بینی کننده معتبری برای تمام خرده مقیاسهای تصور از خدا می باشد و مولفه تصور از دوستان پیش بینی کننده معتبری برای خرده مقیاسهای تاثیرپذیری، خیرخواهی، حضور و نمره کلی تصور از خدا می باشد. درحالیکه مولفه تصور از خود، تنها برای خرده مقیاس پذیرندگی تصور از خدا پیش بینی کننده بوده است.

نتایج یافته حاضر با نتایج پژوهشهای متعددی از جمله بنسون و اسپیلکا^{۲۰} (۱۹۷۳)، ریزاتو (۱۹۹۷)، به نقل از صادقی و همکاران، (۱۳۸۷) دی روس و سامی^{۲۱} (۲۰۰۴)، همسو است. دیکی و همکاران (۱۹۹۷) گزارش کردند درک و تصور نوجوانان از خدا، شبیه تصور آنها از والدینشان است. نوجوانانی که والدینشان را حامی و قدرتمند تصور کرده بودند خدا را نیز حامی و قدرتمند تصور کرده بودند.

^{۱۷} -Bartholomew & Horowitz

^{۱۸} -Noftle

^{۱۹} -Pielage, Barelds, Gerlisma & Schaap

^{۲۰} -Benson & Spilka

^{۲۱} -Summey

علیرغم اینکه یافته‌های فوق تصور از والدین را در شکل‌گیری تصور از خدا مهم می‌دانند اما پژوهش‌های زیادی هم تصور از خود را در شکل‌گیری تصور از خدا با اهمیت ذکر کرده‌اند. در این خصوص پژوهش هوج، یانسن و سایدنس^{۲۲} (۱۹۹۳) نشان داد تصور افراد از خودشان نسبت به تصور آنها از والدین، اهمیت بیشتری در شکل‌گیری تصور آنها از خدا دارد. همچنین در مطالعه بوری و مولرز^{۲۳} (۱۹۹۳) گزارش شد اگرچه تصور از والدین نشان دهنده تصور از خدا است، اما تصور از خود و عزت نفس شاخص بهتری برای چگونگی تصور از خدا می‌باشد.

نکته جالب توجه اینجاست که اگرچه موارد متعددی از پژوهش‌های خارجی نشان دادند که مولفه تصور از خود در شکل‌گیری تصور از خدا مهمتر از مولفه تصور از والدین بوده است، اما صادقی و همکاران (۱۳۸۷) در پژوهش خود نشان دادند که در بین نوجوانان و جوانان ایرانی بین تصور از خدا با تصور از والدین، خود و دیگران مهم، مولفه تصور از والدین، در شکل‌گیری تصور از خدا نقش مهمتری نسبت به سایر موارد دارد. این موضوع در پژوهش حاضر هم مشاهده شد و نتایج یافته‌ها در جدول ۴-۱۰ نشان داد که سهم پیش‌بینی‌کنندگی تصور از والدین بیشتر از سهم پیش‌بینی‌کنندگی تصور از خود در شکل‌گیری تصور از خدا می‌باشد. به نظر می‌آید در فرهنگ ایرانی که من‌خانوادگی محکمی وجود دارد (صادقی و همکاران، ۱۳۸۷) در ایجاد کیفیت تصور از خدا ابتدا تاثیر والدین و بعد تاثیر دوستان و خود از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است به طوری که هر چه افراد از روابط غنی تر و سالم خانوادگی برخوردار باشند و نیز در محیط بیرون از خانه با دوستان روابط مناسب تری داشته باشند تصور از خدای مثبت تری در آنها شکل می‌گیرد.

البته الزی^{۲۴} (۱۹۶۱)، به نقل از مانک^{۲۵}، (۲۰۰۳) اعتقاد دارد بین پذیرش دیگران مهم و اعتقاد در پذیرش خدا رابطه بااهمیتی وجود دارد. الزی نتیجه‌گیری کرد که رشد یک دیدگاه پذیرنده نسبت به دیگران مهم، اعتقاد به پذیرش خدا را تسهیل می‌کند. رابرتز^{۲۶} (۱۹۸۹) نیز در مطالعه خود به تطابقی بین تصور از خدا و تصور از دیگران دست یافت. پنچوف^{۲۷} (۱۹۷۶)، به نقل از متلک-هتزل^{۲۸}، (۲۰۰۴) اعتقاد دارد که بسیاری از افراد به خاطر تصور نامطلوبی که از دیگران دارند تصویری انحرافی از خدا پیدا کرده‌اند. در این زمینه صادقی و همکاران (۱۳۸۷) نیز گزارش کردند که مولفه تصور از دیگران مهم در شکل‌گیری تصور از خدا نقش دارد.

با همه اطلاعات به دست آمده در این پژوهش و پژوهش‌های دیگر (مانند صادقی، ۱۳۸۴؛ کرکپاتریک، ۱۹۹۴ و دی روس و ایدما و میدما^{۲۹}، a، ۲۰۰۱، b، ۲۰۰۱ و...)، تأکید اصلی بر نقش مؤثر والدین و کیفیت رابطه والد-فرزند در خلال کودکی می‌باشد. از یکسو، تأکید بر چگونگی ارتباط والد-فرزند در نظریه‌های دلبستگی، روابط موضوعی و از دگر سو، با توجه به نتایج بسیاری از تحقیقات (از آن جمله؛ ریزاتو، ۱۹۷۴، صادقی و همکاران، ۱۳۸۷) و سرانجام نتایج بدست آمده در پژوهش حاضر (از جمله، رابطه معنادار سبک‌های دلبستگی و روابط موضوعی با تصور از خدا بخصوص دلبستگی ایمن، روابط با والدین و دوستان) همه نشان داد که تجارب دوران کودکی با والدین می‌تواند تأثیر فراوانی بر روی چگونگی ارتباط افراد با خدا و تصویرسازی از خدا داشته باشد.

^{۲۲} -Hoge, Johnson, and Cuidens

^{۲۳} -Buri & Mullers

^{۲۴} -Olezi

^{۲۵} -Manock

^{۲۶} -Roberts

^{۲۷} -Pencheff

^{۲۸} -Matlock- Hetzel

^{۲۹} -Iedema & Miedema

کودکان و نوجوانان احتیاج دارند با افرادی باشند که خدا را به عنوان دوست تصور کنند تا آنها هم بتوانند تصور مثبت، و ارتباط صمیمانه و نزدیکی با خدا برقرار کنند. آموزش دینی غیررسمی (از سوی والدین) می تواند منجر به شکل گیری این تصور مثبت بشود. یادگیری در مورد خدا به صورت گفتگویی است که نیازمند محیطی گرم و صمیمی می باشد (دی روس و همکاران، ۲۰۰۴).

منابع

- شهابی زاده، فاطمه. (۱۳۸۳). بررسی رابطه بین ادراک سبک دلبستگی دوران کودکی و سبک دلبستگی بزرگسال با سبک دلبستگی به خدا. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- صادقی، منصوره السادات. (۱۳۸۴). بررسی رابطه روش تربیت دینی با تصور از خدا در دانشجویان. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه شهید بهشتی.
- صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمد علی و حیدری، محمود. (۱۳۸۵). میزان مذهبی بودن والدین، منابع متفاوت شناخت دینی و تصور از خدا. فصلنامه خانواده پژوهی. دوره دوم، شماره ۶، ص: ۱۹۱-۱۷۷.
- صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمد علی و سعاده، ملک عسگر (۱۳۸۷). والدین، خود و دیگران مهم: منابع تصور از خدا. مجله علوم رفتاری. دوره دوم، شماره اول، ص: ۹۶-۸۳.
- صادقی، منصوره السادات؛ مظاهری، محمد علی و موتابی، فرشته (۱۳۹۰). دلبستگی بزرگسالان و کیفیت تعاملات مثبت و منفی زوجین براساس مشاهده تعاملات آنها. مجله علمی- پژوهشی. سال پانزدهم، شماره ۱، بهار ۱۳۹۰، ص: ۲۲-۳.
- مختاری، عباس (۱۳۷۹). رابطه جهت گیریهای مذهبی درونی و بیرونی با میزان تنیدگی در دانشجویان دانشگاه تهران. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس، تهران.
- منصور، محمود و دادستان، پریخ (۱۳۸۳). روان شناسی ژنتیک ۲: از روان تحلیل گری تا رفتارشناسی (چاپ پنجم). تهران: انتشارات رشد.

- **Bartholomew, K., & Horowitz, L. M. (1991).** Attachment style among young adults: A test of a four category model. *Journal of social and personal relationships*, 61,226-244.

- **Benson, P., and Spilka, B. (1973).** God image as a function of self- esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 12: 297-310.

- **Buri, J. R. and Muller, R. A. (1993).** Psychoanalytic theory and loving God concepts: Parent referencing vs. self-referencing. *Journal of Psychology*. 127: 17-27.

- **De Roos, S. A. (2004).** Young children's God concepts: Influences of attachment and socialization in a family and school context. Paper to be presented at the REA/APRRE conference in Denver, November 5-7.

- **De Roos, S. A., Iedema, J. and Miedema, S. (2001a).** Young children's

- **De Roos, S. A., Iedema, J. and Miedema, S. (2004).** Influence of maternal denomination, God concepts, and child-rearing practices on young children's God concepts. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 43(4): 519-535.

- **De Roos, S. A., Miedema, S. and Iedema, J. (2001b).** Attachment, working models of self and others, and God concept in kindergarten. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 40(4): 607-618.

- **De Roos, S. A., Summey, W. (2004).** A child's concept of God. In Ratchiff, D., *Children's spirituality: Christian perspective, research, and application* (3th. Pp. 201-218). Eugen, O.R: Cascade Books.

- **Dickie, J. R., Eshleman, A. K., Merasco, D. M., Shepard, A., Vander, M., and Johnson, M. (1997).** Parent-child relationships and children's images of God. *Journal for the Scientific Study of Religion*. 36: 25-43

- **Hoge, D. R., Johnson, B, and Cuidens, D. A. (1993).** Determinants of church involvement of young adults who grew up in Presbyterian churches. *Journal for the*

Scientific Study of Religion. 32: 242-255.

- **Kirkpatrick, L. A. (1994)**. The role of attachment in religious belief and behavior. *Advances in personal relationship*. London. 5: 239-256.

- **Kirkpatrick, L. A. (1998)**. God as a substitute attachment figure: A longitudinal study of adult attachment style and religious change in college students. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 24: 961-973.

- **Kirkpatrick, L. A. (1999)**. *Handbook of attachment: Theory, research and clinical application*. NY: Guilford press.

- **Kuburic, Z. (1998)**. Image of God in religious experience. *The Scientific Journal FACTA UNIVERSITATIS series: Philosophy and Sociology*. 1(5): 471-484.

- **Manock, D. I. The relationships of adult attachment styles and image of God in individuals. 2003: Retrieved March 5, 2005, from <http://www.find> article. Com.**

- **Matlock- Hetzel, S. G. Perceived relationship with God as predictor of attitudes towards seeking mental health services. Journal for the scientific study of Religion. 2004, 1: 491- 504.**

- **Noffle, E. E., & Shaver, P. R. (2006)**. Attachment dimensions and the big five personality trait: Associations and comparative ability to predict relationship quality. *Journal of Research in Personality*, 40, 179-208.

- **Pielage, S.B., Barelds, D. P. H., J. Gerlsma., C. P. D. R., Schaap. (2006)**. Adult attachment and couples verbal and nonverbal communication patterns in a stressful situation. Manuscript submitted for publication.

- **Rizzuto, A- M. (1974)**. Object relations and the formation of the image of God. *British Journal of Medical Psychology*. 47(1): 83-99.

- Roberts, C. W. (1989). Imagining God: Who is created in whose image? *Review of Religious Research*. 30: 370-386.

